

Received / Makale Geliş Tarihi 23.08.2023
Published / Yayınlanma Tarihi 24.10.2023
Volume / Issue (Cilt/Sayı) 7 (35)
ss / pp 1494-1502

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.10035599
Mail: editor@pejoss.com

Öğr. Gör. Dr. Zahide Şahin
<https://orcid.org/0000-0003-1503-146X>
Kayseri Üniversitesi, Mustafa Çıkrıkçıoğlu MYO, Kayseri / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/005zfy155>

Gömürgen (Kayseri/Akkışla) Kilimleri

Gömürgen (Kayseri/Akkışla) Rugs

ÖZET

Anadolu'nun önemli dokuma merkezlerinden olan Kayseri'nin Akkışla ilçesine bağlı Gömürgen yöresinin kilimleri yurt içinde ve yurt dışında kendini tanıtmıştır. Akkışla ilçesine bağlı Gömürgen ve Avanoğlu mahallelerinde Gömürgen kilimleri dokunmaktadır. Avanoğlu'nda dokunan kilimler genellikle rapor desenlidir ve kına yeşili kullanılır. Gömürgen Mahallesi'nde dokunan kilimlerde mihraplı, çift mihraplı desenler daha yaygın dokunur, koyu yeşil kullanılır. İki yörede dokunan kilimlerde renk ve motif özellikleri birbirine benzemektedir. Yörede yetişen koyunların yünlerinden elde edilen iplikler, yörede yetişen bitkilerle boyanmıştır. Renk sayısı fazla olmayan ama renklerin uyumlu kullanılmasından dolayı albenisi yüksek olan kilimlerde siyah renk dikkat çekmektedir. Halk arasında "Gömürgenin kömür karası" tabiri siyah renk için kullanılmaktadır. Kilimlerde hayatağacı, kurtağzı, saç bağı/küpe ve Türkmen gülü/anahtar, parmak/tarak, yılan, elibelinde, muska/göz, kıvrım, ebenin oyusu, kaymakam oyusu, kaymakamın küçüğü, kır çiçeği, kedi izi, dalak, elma, kutu, yay başı, elma/alma, suyolu/sığırsıdığı, deli melek, pıtrak, kelebek, kuş, yengeç ayağı, solucan motifleri yaygın kullanılır. İlikli ve iliksiz kilim tekniklerinde dokunan ürünler genellikle yer yaygısı ve seccade olarak kullanılır. Ebatları çok büyük olmayan kilimlerde tek mihraplı, çift mihraplı, rapor desenler görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gömürgen, Avanoğlu, Hayat Ağacı, Kuş, Mihrap.

ABSTRACT

The rugs of the Gömürgen region of Akkışla district of Kayseri, one of the important weaving centers of Anatolia, have introduced themselves both at home and abroad. Gömürgen rugs are woven in Gömürgen and Avanoğlu neighborhoods of Akkışla district. Rugs woven in Avanoğlu are generally patterned and henna green is used. In the rugs woven in Gömürgen District, patterns with mihrabs and double mihrabs are more commonly woven and dark green is used. The color and motif features of the rugs woven in the two neighborhoods are similar. Threads obtained from the wool of sheep raised in the region are dyed with plants grown in the region. Black color attracts attention in rugs that do not have many colors but have high appeal due to the harmonious use of colors. The term "coal black of the colony" is popularly used for the color black. In the rugs, there are tree of life, dovetail, hair tie/earring and Turkmen rose/key, finger/comb, snake, hand on hand, amulet/eye, fold, midwife's carving, district governor's carving, district governor's little one, wild flower, cat print, spleen, apple, box, Bow head, apple/apple, waterway/cow's urine, crazy angel, crab, butterfly, bird, crab's foot and worm motifs are commonly used. Products woven in knotted and knotless rug techniques are generally used as floor mats and prayer rugs. Single mihrab, double mihrab and report patterns are seen on rugs that are not very large in size.

Keywords: Gömürgen, Avanoğlu, Tree of Life, Bird, Mihrab

1. GİRİŞ

"El sanatları bireylerin bilgi ve becerisine dayanan özellikle doğal hammaddelerin kullanıldığı elle ve basit araçlarla yapılan ve toplumun kültürünü, gelenek ve göreneklerini taşıyan bireylerin duygu, düşünce ve becerilerini yansıtan, gelir getirici üretime yönelik etkinliklerdir." (Onuk vd., 1998:13). El sanatları içinde önemli bir yere sahip olan dokuma ve dokumacılığın, ilk defa nerede, nasıl ve ne zaman başladığı konusunda tarih henüz tam ve kesin bir hükme varamamıştır. Bu konuda buluntular az, deliller ise yetersizdir, bu nedenle merkezler sık sık yer değiştirmektedir (Yağan, 1978:9). "Dokuma Sanatı" kavramı yeni olmakla birlikte, tarih boyunca üretilmiş her türden dokuma sanatsal nitelikte sayılır ve bu bağlamda değerlendirilir (Sözen ve Tanyeli, 1996:69). Bir dokumanın meydana getirilmesinde hiç şüphe yok ki bulunması gerekli olan ilk ve tek eleman iptiktir. İptik olmadan dokuma düşünülemez. Çünkü bütün dokumalar iptikten meydana gelir. Bu nedenle dokumacılığın başlangıcını ip elde edilmesine bağlamak

gerekir. Liflerin kimyasal yoldan elde edilmesine ve dokumaya uygulanmasına kadar dokuma tekniğinin gelişimi; yüzyıllar boyunca doğal olarak var olan hayvansal ve bitkisel liflerden iplik elde edilmesine ve bunlarla dokuma yapılmasına bağlıydı (Yağan, 1978:9). Halı kadar düz dokumalar da insanların ihtiyaçlarını gidermek için dokunmuşsa da halı kadar dayanıklı olmadığından örnekleri günümüze kadar gelememiştir. Düz dokumalar genellikle hane halkının kendi ihtiyaçları için dokunduğundan, ticaret eşyası olarak kullanılmadığından halılar kadar öne çıkmamıştır.

Ülkemizde hemen hemen her yöre dokumalar yönünden zengindir. Bu yörelerden biri de Kayseri'dir. Kayseri yöresi halılarıyla ünlü olmasının yanında kilim, cicim/çalma, zili, sumak, kolan, çarpana, hasır, kumaş vb. dokuma türleri yönünden de oldukça zengindir.

Kayseri (eski Mazaka-Kaisareia) şehri klasik çağlarda Kapadokya adı verilen bölgededir (Anonim, 1973:4). Kayseri ili iç Anadolu'nun yukarı Kızılırmak bölümünde yer alır. Matematik konum olarak, 34° 56' ve 36° 59' doğu boylamlarıyla 37° 45' ve 38° 18' kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. 16.917 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye'nin %2.2'lik bir bölümünü kaplar. İl merkezinin denizden yüksekliği ortalama 1050 metredir. Kayseri ilinin toprakları Kuzeybatı ve Kuzeyden Yozgat; Kuzey ve Kuzeydoğu'dan Sivas; doğudan Kahramanmaraş; güneyden Adana; Güneybatıdan Niğde; Batıdan ise Nevşehir illeriyle çevrilidir (Kayseri Valiliği, 1999:17). Araştırma konusu olan Gömürgen yöresi düz dokuma yöresidir. Yörede kilim, cicim, zili sumak tekniklerinde dokumalara rastlanmıştır. Yöre özellikle kilim dokumalarıyla ünlüdür.

2. GÖMÜRGEN (KAYSERİ/AKKIŞLA) HAKKINDA BİLGİLER

Halk arasında Gömürgen'e Kömürgen de denir. Yöre insanları Orta Asya'dan göçebe olarak gelmiş ve bugünkü ilçe sınırları içerisine yerleşmiştir. Kuruluş tarihi belli olmamakla beraber eldeki belgelere göre 1804 yılında, göçebe olarak yaşayan Oğuzların Bayat boyuna bağlı Kuzugüdenli aşireti tarafından kurulan Akkışla, 6360 sayılı Kanun'la bugün 14 mahallesi olan bir ilçe konumundadır. Önceleri "Conalı" iken "Kuzugüdenli" olarak değişen ilçenin ismi daha sonra kurulduğu yer itibarıyla kuzeyindeki kayaların beyazlığından "Ak" ve kış aylarında hayvanların dışarıda kışlamasına müsait olması nedeni ile "Kışla" kelimesinin birleşmesi ile Akkışla adını almıştır. Daha önce Sivas iline bağlı iken, Kayseri'nin il olması ile birlikte Kayseri'ye, ilçe olarak da Pınarbaşı'na bağlanmış olan Akkışla, Bünyan'ın ilçe olması ile birlikte Bünyan ilçesine bağlanmıştır. 1954 yılında teşkilatlı nahiye, 19.06.1987 gün ve 19507 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 3392 sayılı Kanun'la da ilçe olmuştur (Kayseri Valiliği, t.y.). Akkışla ilçesi, Kayseri iline 80 km. uzaklıkta olup, doğusunda Pınarbaşı, batısında Sarıoğlan, kuzeyinde Gemerek, güneyinde Pınarbaşı ve Bünyan ilçeleri bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.y.). Nüfusu 841 olan Gömürgen Mahallesi; ilçe merkezine 5 km, il merkezine ise 85 km uzaklıktadır (Akkışla Kaymakamlığı, t.y.).

Gömürgen, Akkışla'nın kilimleri ile ünlü mahallesidir. Gömürgen kilimlerinin özelliklerini taşıyan kilimlerin dokunduğu Ganişeyh, Kayseri ilinin Akkışla ilçesine bağlı bir mahalledir. Köy küçük kabileler halinde Ganişeyh'e yerleşmeye başlamış, mahalle adını bölgede yaşadığı söylenen Gani Şeyh'ten almıştır. Mahallenin eski adı Avanoğlu'dur (Köylerim, t.y.). Gömürgen kilimlerinin çok benzerlerinin dokunduğu Avanoğlu kilimlerinde renkler soluktur, kına yeşili rengi öne çıkar. Avanoğlu kilimlerinde genellikle rapor desenler tercih edilir (Bknz Fotoğraf:1). Gömürgen kilimlerinde koyu/acı yeşil yaygın kullanılır, mihraplı desenler de dokunur.

Fotoğraf:1 Avnoğlu Kilimi

2.1. Gmrgen Kilimlerinin Dokuma zellikleri

Yrenin temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Gmrgen kilimlerinde genellikle yn malzeme tercih edilmiştir. Gmrgen bölgesinde yetişen hayvanlardan elde edilen yönler ve kıllar; yöre halkı tarafından genellikle kirmanda eğrilerek iplik haline getirilip dokumalarda kullanılmıştır. Kayseri'nin Akkişla ilçesinin ölüm ritüellerinde "kirman (kirmen) evirme" vardır. Cenaze evinde genellikle  günden sonra cenaze evindeki en yaşlı kadınlardan biri Kirman (Kirmen) evirir, kirman çevrildikten sonra cenaze evindeki kalabalık dağılır, cenaze evine gelmeye gerek kalmamıştır, herkes günlük yaşamına dönebilir mesajı böylece verilmiş olur (Uluyurt,2023).

Dokumalarda kullanılan iplikler; boyamadan doğal renkleriyle kullandıkları gibi doğal boyama yöntemleriyle boyanarak da kullanılmıştır. Yöre halkı yurt içine ve yurt dışına g verdiğinden, fabrikasyon eşyalarla ihtiyaçlarını karşıladığından dolayı, 1990'lı yıllarda dokumacılığı bırakmış, doğal boyamada kullandıkları bitkiler, boyama reçeteleri vb. konularında nesilden nesle bilgi aktarımı sağlanamadığından yörede bu bilgilere yeterince ulaşılamamıştır. Doğal boyalarla boyanmış ipler, kimyasal boyalarla boyanmış ipler ve bu ikisinin karışımından boyanmış ipler yöre dokumalarında görülmektedir. Yörede mordan maddesi olarak sütleğen otu ve kezzap yaygın kullanılmıştır. İplerin boyanmasında; ceviz kabuğu, soğan kabuğu, karamuk kökü, sütleğen otu, şap, toz boyalar vb. kullanılmıştır. Gmrgen/Kmrgen kilimlerinde; lacivert, siyah, sarı, yeşilin birkaç tonu, kahverengi, çok az beyaz ve kırmızı renkler yaygın görülür. Yöre kilimlerinde kullanılan siyah ve kırmızı renkler karakteristiktir. Yörede siyah renk için, Kmrgen karası/kömür karası rengi tabirleri de kullanılır (Ejder, 2023). Gmrgen kilimleri ilikli ve iliksiz kilim tekniklerinde dokunmuştur, solucan, kıvrım, göz vb. motifler, cicim/alma/tin tekniğinde kilimlerin içine serpiştirilmiştir (Bkınız: Fotoğraf:2).

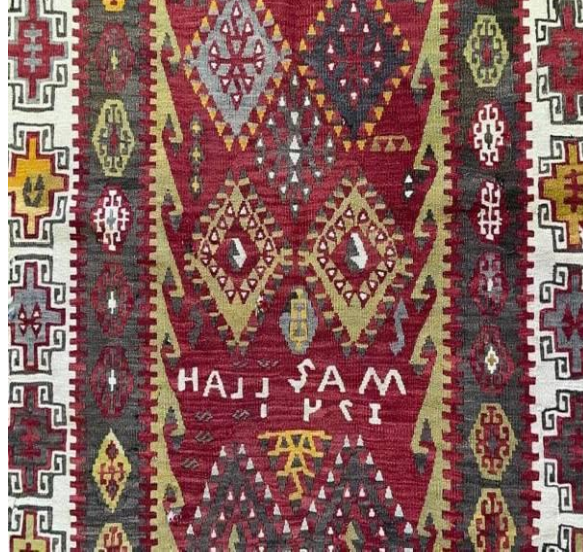
Fotoğraf:2 Kilimlerde Cicim Tekniğinde Dokunmuş Motifler

Orlon ve simli ipliklerden dokunmuş motifler yörenin kilimlerinde görülür (Bkınız Fotoğraf: 3).

Fotoğraf:3 Simli İplerin Kilimlerde Kullanımı

Kilimlerde Eski Türkçe ve Latin alfabesiyle yazılan tarih, isim vb. yazılara rastlanmaktadır (Bknz Fotoğraf:4).

Fotoğraf:4 İsim ve Tarih Yazılı Kilim

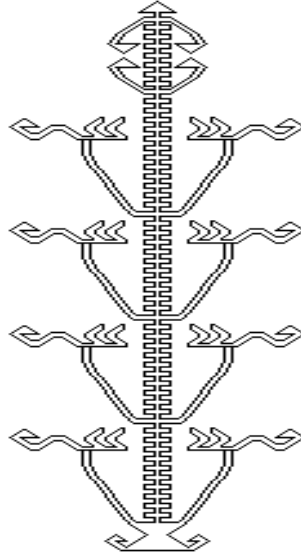
Şak/kanat dokunup, şakların birleştirilip dikildiği kilimlerde mevcuttur. Kilimlerin ebatları Sarız, Pınarbaşı yöresinin kilimleri gibi çok büyük boyutlarda değildir. Kilimler daha çok yastık, yer kilimleri ve seccade olarak kullanılmaktadır. Kilim ve cicim tekniğinde dokunmuş heybe, çanta, yolluk, kıyafetlerin bulunduğu makraş/garçın vb. dokumalara da yörede rastlanır. Heybeler kız istemeye giderken kullanılır ve içine fıstık konulur. Koyunları sağmaya eşek ile giderken heybe gözlerine helke/kova konur (Gündüz, 2023). Yörede cicim tekniğine “tın” denir ancak günümüzde bu teknik dokunmamaktadır. Kilimlerin saçakları Türk düğümü ile çoğunlukla örülmüştür. Çeyiz için dokunan ve hiç kullanılmayıp sandıkta kalan kilimler esnafın özellikler satın almak istediği dokumalardır ve bunlara “sandık eskisi” denir (Tuna, 2023), (Bknz Fotoğraf 5).

Fotoğraf:5 Sandık Eskisi Seccade

2.2. Gömürgen Kilimlerinin Motif Özellikleri

Yün malzemeden elde eğrilen ince iplerin, doğal boylarla boyanıp, kendine has renk, motif ve desenlerin kullanıldığı ve varlığını günümüze kadar getirmeyi başarmış Gömürgen kilimleri Gömürgen’de yaklaşık 40 yıldır neredeyse dokunmamaktadır. Yöre halkı genellikle yaşlıdır, motif isimlerinin çoğunu unutmuştur, hatırlayabildikleri motif isimleri vardır ancak dokumalarda motifleri gösterirken karıştırmaktadırlar. Mihrabın içine yerleştirilen hayat ağacı motifi, Gömürgen kilimlerinin en karakteristik motiflerindedir. Hayat ağacı motifi genellikle elibelinde motifinden çıkar, ortasında tarak/parmak motifi yer alır. Tarak motifinin iki yanına açılan dalların ucunda kuş ya da ejderhaya motiflerine benzer motifler yer alır. Hayat ağacı motifinin üst kısmına kıvrım ve ok başı motifleri, iki yanında birbirine bakar vaziyette kuş motifleri genellikle dokunur (Bknz Çizim 1; Fotoğraf: 6-7). Sedef ve bordürlerin yatay ve dikey taraflarında aynı motifler yer almaktadır.

Çizim 1 Hayat Ağacı Motifi

Fotoğraf:6 Hayat Ağacı Motifi

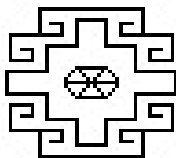

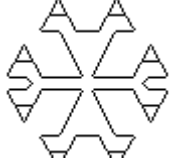

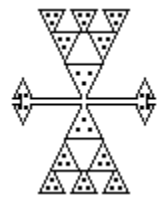

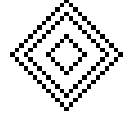

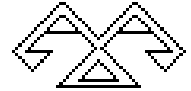

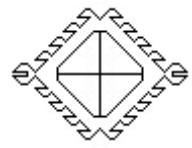
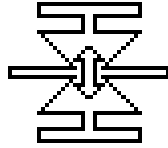

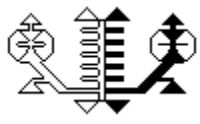

Fotoğraf:7 Birbirine Bakan Kuş Motifleri

Yörede tespit edilen motifler: kurtağzı, saç bağı/küpe ve Türkmen düğümü/gülü/anahtar, parmak/tarak, yılan, elibelinde, muska/göz, kıvrım, ebenin oyusu, kaymakam oyusu, kaymakamın küçüğü, kır çiçeği, kedi izi, dalak, elma, kutu, yay başı, elma/alma, suyolu/sığır sidiği, deli melek, pıtrak, kelebek, kuş, yengeç ayağı, solucan vb. şeklindedir. Sedef ve bordürlerde motifler rapor halinde ya aynı renklerle ya da renk

değiştirerek sıralanır. İç zeminde raporu oluşturan; büyük, orta, küçük ebatlı motifler desene akıcılık katar. Renk sayısı çok olmayan ancak uyumlu renklerin kullanıldığı dokumalar kendini diğer yörelerden ayırt ettirir.

2.3. Gömürgen Kilimlerinde Yaygın Kullanılan Motiflerin Çizimi

			
Dalak	Türkmen Gülü	Kurtağzı/Kurt izi	Ebenin Oyusu
			
Kurt İzi	Küpe	Saç Bağı	Suyolu/Sığır sidiği
			
Göz	Koç Başı	Alma/Elma	Elibelinde
			
Bıçkı dişi ve Bukağı	Kaymakan Oyusu	Kelebek	Dörtgöz
			
Yengeç ayağı	Kır Çiçeği	Kıvrım	Kuş

2.4. Gömürgen Kilimlerinin Desen Özellikleri

Avanoğlu Mahallesi'nde dokunan Gömürgen kilimlerinde, çoğunlukla tek mihraplı, çift mihraplı ve rapor desenler görülür (Çukadar, 2023). Mihraplı desenlerin bazı örneklerinde mihrap kısmı çok büyük değildir hatta dokumalara dikkatli bakıldığında mihrap fark edilebilmektedir. Sedef, bordür, iç zemin desenleri genellikle motiflerin tekrarıyla oluşmuştur. Kilimlerin ebatlar genellikle 100x150 cm. civarındadır.

2.4.1. Tek Mihraplı Gömürgen Kilimleri

Kilimlerin iç zemininin tek tarafında mihrap olur. Mihraplar iç zeminde küçük yer kaplasa da iç zeminin tamamını kaplayan örnekleri de vardır (Bknz Fotoğraf:8). Mihrap üstü boşlukları genellikle yengeç ayağı motifleri ile doldurulur. Mihrap içi ise hayat ağacı, kurt izi, saç bağı, göz motifleri ile bezenmiştir.

	
<p>Fotoğraf:8 Tek Mihraplı Kilim</p>	<p>Fotoğraf:9 Tek Mihraplı Kilim</p>
	
<p>Fotoğraf:10 Tek Mihraplı Kilim</p>	<p>Fotoğraf:11 Tek Mihraplı Kilim</p>
	
<p>Fotoğraf:12 Tek Mihraplı Kilim</p>	<p>Fotoğraf:13 Tek Mihraplı Kilim</p>
	
<p>Fotoğraf:14 Tek Mihraplı Kilim</p>	

2.4.2. Çift Mihraplı Gömürgen Kilimleri

İç zeminde karşılıklı yerleştirilen çift mihraplar desende görülür. Genellikle mihrap içlerinde hayat ağacı motifleri yer alır.

Fotoğraf:15 Çift Mihraplı Kilim

2.4.3. Rapor Desenli Gömürgen Kilimleri

Fotoğraf:16 Rapor Desenli Kilim	Fotoğraf:17 Rapor Desenli Kilim
Fotoğraf:18 Rapor Desenli Kilim	Fotoğraf:19 Rapor Desenli Kilim
Fotoğraf:20 Rapor Desenli Kilim	Fotoğraf:21 Rapor Desenli Kilim

3. SONUÇ

Gömürgen (Kayseri/Akkışla) yöresi, kendine has özellikleri olan Anadolu'nun önemli dokumacılık merkezlerindedir. Yöre halkı kendi ihtiyaçlarını karşılamak için uzun yıllar kilim dokumuş, yörenin yurt içi ve yurt dışına göç vermesinden sonra kilim dokumacılığı ilçede unutulmaya yüz tutmuştur. Yurt içinde ve yurt dışında bilinen Gömürgen kilimlerinin örnekleri genellikle halı esnafı ve koleksiyonerlerin koleksiyonundadır. Yurt dışına göç veren ilçenin gurbetçileri Gömürgen kilimlerini beraberinde götürmüş, yurt dışında bu kilimleri satmıştır. Son yıllarda geleneksel dokumalara artan ilgiden dolayı dokumalarıyla ünlenmiş, yörelere giderek, para veya makine halısı karşılığında, yörelerin renk, motif, kompozisyon, ebat, malzeme vs. yönünden karakteristik dokumaları toplanmaktadır. Gömürgen yöresinin kilimleri de antika eşya toplayanlarca satın alınmakta ya da eşya ile takas edilmektedir. İnce eğrilmiş ipler, doğal boyalarla boyanmış ve yöre halkı tarafından kaliteli kilimler dokunmuştur. Kilimlerde karakteristik renkler, geleneksel motifler ve karakteristik desenler mevcuttur. Gömürgen yöresinde kilim dokumacılığı neredeyse yapılmamaktadır. Kilimlerde kullanılan iplerin elde edilmesinde kullanılan büküm aletleri (kirman, çıkırık), tezgâhlar, iplerin boyama reçeteleri, daha önceden dokunmuş kilimler koruma altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılmalıdır. Yörede kilimlerin ve yörenin diğer tekniklerde dokunmuş ürünleri kültür evlerinde, dokuma müzelerinde koruma altına alınıp, mevcut örneklerle sahip çıkılmalıdır. Geleneksel Gömürgen kilimlerinin renk, motif ve desen özelliklerine sadık kalınarak yeni dokumaların yapılması projelerle sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Alkışla Kaymakamlığı (t.y). <http://akkisla.gov.tr/gomurgen-mahallesi/>

Anonim (1973). Kayseri İl Yıllığı (1973) Ayyıldız matbaası.

Kayseri Valiliği (t.y.). *Alkışla İlçesi*. <http://www.kayseri.gov.tr/akkisla/>

Kayseri Valiliği (1999). *Cumhuriyet'in 75. Yılında Kayseri*. Ankara.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (t.y.). *Alkışla*. <https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-54986/akkisla.html/>

Köylerim (t.y.). Akkışla Ganişeyh Köyü <https://www.koylerim.com/akkisla-ganiseyh-koyu-338563h.htm>

Onuk, T., Akpınarlı, F. Ortaç, H. S. ve Alp, Ö. (1998). *Tarsus El Sanatları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sözen M. ve Tanyeli, U. (1996). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, (IV. Baskı), Remzi Kitapevi.

Yağan, Ş. Y. (1978). *Türk El dokumacılığı*. (Birinci Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yüzyüze görüşmeler

Keziban Uluyurt, 06.05.2023 tarihinde verdiği bilgiye göre

Mehmet Çukadar; 1971 Hacılar doğumlu, Koleksiyoner, 07.07.2023 tarihinde verdiği bilgilere göre

Mustafa Ejder; 1960 Hacılar doğumlu, dokuma esnafı

Ömer Tuna; 1970 Hacılar doğumlu, dokuma esnafı

Özden Gündüz, Gömürgen'de yaşayan dokuyucu